

Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з економічної теорії

на тему:

«Оцінка рівня тіньової економіки України»

Студентки групи ФБС-21

Бурмій М.А.

Керівник:

Старший викладач, к.е.н.

Сліпченко Т.О.

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

План

Вступ.

1. Теоретичні аспекти тіньової економіки, методики розрахунку рівня тіньової економіки.
2. Оцінка рівня тіньової економіки України.
3. Напрями подолання тіньової економіки в Україні: зарубіжний досвід.

Висновки.

Список використаної літератури.

Зміст

Вступ.....	4
1. Теоретичні аспекти тіньової економіки, методики розрахунку рівня тіньової економіки.....	6
2. Оцінка рівня тіньової економіки України.....	9
3. Напрями подолання тіньової економіки в Україні: зарубіжний досвід..	13
Висновки.....	16
Список використаної літератури.....	17

Вступ.

На сьогоднішній день тінізація економіки одна з основних перешкод на шляху розвитку практично усіх країн світу. Об'єктивною реальністю є те, що практично усі країни зіштовхуються з цією проблемою і шукають шляхи її вирішення.

Окремі ознаки тіньової економіки з'являються вже на етапі утворення держави. У ХХ ст. для країн, що переживали системну кризу, проблеми тіньової економіки постали досить гостро. У 70-х рр. минулого століття проблемою тіньової економіки зацікавилися західні економісти, а починаючи з 80-х рр. ця проблема стала актуальною і в Радянському Союзі. Такий інтерес був зумовлений зростанням тіньового сектору економіки, його проникнення в усі сфери економічних і суспільних відносин майже в усіх країнах світу. Сьогодні поширення тіньової економіки криє в собі загрозу національній безпеці країн.

Зрозумілим стає те, що ця проблема існує досить давно і потребує негайного урегулювання і вирішення. Ситуація, що склалася сьогодні в Україні внаслідок поширення такого масштабного явища, як тіньова економіка потребує комплексних наукових досліджень цього найбільш своєрідного феномена економіки. Актуальність цієї теми підтверджують дослідження як зарубіжних так і вітчизняних вчених-економістів. Серед іноземних вчених, які вивчали проблему тіньової економіки не можна не згадати К. Харта, Д. Блейдса, П. Гутмана, Е. де Сото, Е. Фейга, Ф. Шнайдера, Ю. Латова та ін.. Серед вітчизняних науковців, які досліджували теоретичні аспекти тіньової економіки та шукали шляхи її вирішення насамперед заслуговують на увагу праці таких вчених, як: З. С. Варналій, І. І. Мазур, В. О. Турчинов, Я. А. Жаліла та інші.

Мета дослідження полягає у тому, щоб комплексно оцінити рівень тіньової економіки України та запропонувати шляхи її зниження та подолання.

При написанні роботи були поставлені такі **завдання**:

- визначити теоретичні аспекти тіньової економіки, особливості та причини її утворення;
- визначити основні методики розрахунку рівня тіньової економіки;
- оцінити стан тінізації економічних процесів в Україні на сьогоднішній день;
- запропонувати шляхи подолання тіньової економіки в Україні, використовуючи досвід зарубіжних країн.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку тіньової економіки в Україні та його наслідки .

Предметом дослідження є вплив тіньової економіки на соціально-економічні відносини та безпеку держави.

При написанні роботи ми використовували такі **методи**, як: аналіз праць вітчизняних науковців; аналіз статистичних даних; постановка гіпотез щодо пояснення явища «тіньова економіка».

1. Теоретичні аспекти тіньової економіки, методики розрахунку рівня тіньової економіки.

Тіньова економіка сьогодні є складовою частиною практично усіх національних економік світу. Вона викликає існування негативних соціально-економічних наслідків. Передусім, зниження рівня життя населення, внаслідок ланцюгової взаємозалежності: ухилення громадян від сплати податків призводить до зменшення надходжень до державного бюджету, а це в свою чергу дає поштовх до зменшення бюджетного фінансування, яке спрямовується на підтримку пріоритетних базових галузей промисловості, реалізацію антикризових стабілізаційних заходів, розвиток наукомістких технологій тощо [3].

Результати тіньової господарської діяльності не враховуються до ВВП країни, оскільки вони не обліковуються офіційною статистикою. Тіньова економіка охоплює виробництво та обмін різних життєвих благ. Вона здійснюється заради особистої вигоди і суперечить чинному законодавству.

При позначенні частини економіки, що не піддається обліку в офіційній статистиці використовують наступні терміни: «тіньова», «неофіційна», «незаконна», «нелегальна», «прихована», «паралельна», «підземна», «фіктивна» і т.п. Цей факт свідчить про те, що сьогодні не існує єдиного розуміння сутності тінізації економічної діяльності [3].

На даному етапі ведення господарської діяльності не існує чіткого загальноприйнятого визначення терміну «тіньова економіка». Так, наприклад вітчизняний вчений-економіст О. Турчинов визначає «тіньову економіку» як економічну діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами влади, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства[10]. Ще одне визначення подає Н. Мущинська: «тіньова економіка» - це діяльність юридичних та фізичних осіб, спрямована на отримання доходів від легальних або нелегальних видів діяльності в грошовому або натуральному виразі, яка не враховується

офіційною статистикою [7]. З цього стає очевидним, що науковці не дійшли до єдиної думки щодо сутності тіньової економіки і кожен з них тлумачить її на власний розсуд. Проте всі ці визначення є правильними і взаємодоповнюючими, кожне з яких містить раціональну думку автора.

Важливе значення для розуміння сутності такого складного явища як «тіньова економіка» є дослідження її структури. Для прикладу, український вчений-економіст О. Турчинов структурує складові тіньової економіки наступним чином [10]:

— перша складова – неприхована від держави економічна діяльність, яка через певні причини не враховується, не контролюється і не оподатковується з боку держави;

— друга складова – протизаконна економічна діяльність, яка свідомо приховується поділяється на:

- легальну економічну діяльність, за якої спостерігається повне або часткове ухилення від сплати податків, зборів, штрафів та інших обов'язкових платежів;
- незаконну діяльність, яка спеціально приховується від державних органів;
- кримінальну діяльність, яка спрямована на отримання доходів незаконним способом, через вчинення злочинів.

Особливістю тіньової економіки є те, що вона є більш гнучкою та динамічною, аніж легальна. Існування тіньового сектору в економіці призводить не тільки до деструктивних змін, а й має короткостроковий позитивний ефект: тимчасова зайнятість та покращення добробуту населення; можливість реалізації професійного потенціалу, збільшення пропозиції товарів на ринку. Проте всі ці зазначені позитивні наслідки мають місце лише в короткотерміновому періоді, а в довгостроковому виникає загроза для національної безпеки держави. Невизначеність результуючого впливу тіньового сектору економіки зумовлює потребу розробки загальної методології та методів оцінки обсягів та наслідків його існування [2].

Міністерством економіки України виділяються такі чотири основні методи для визначення рівня тіньової економіки [5]:

1) Метод «витрати населення – роздрібний товарооборот». Він ґрунтується на тому, щоб виявити те на скільки споживчі грошові витрати населення на придбання товарів перевищують загальний обсяг проданих товарів населенню усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки.

2) Електричний метод базується на порівнянні приросту внутрішнього споживання електроенергії з приростом ВВП. При цьому робиться припущення, що приріст внутрішнього споживання електроенергії повинен відповідно дорівнювати приросту реального ВВП. Якщо ж ця рівність порушується, тобто приріст внутрішнього споживання електроенергії перевищує приріст ВВП, то вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво в тіньовій економіці.

3) За монетарним методом визначаються тенденції щодо зміни співвідношення обсягу готівки до банківських депозитів у періоді, що аналізується і базового періоду. Тут припускають, що всі суб'єкти господарювання, здійснюючи незареєстровану економічну діяльність реалізують розрахунки за товари, роботи і послуги тільки з використанням готівки. Це в свою чергу зумовлює збільшення попиту на готівку в обігу, що обертається поза банками; швидкість обігу готівкових коштів як в офіційній, так і в тіньовій економіці однакова.

4) Методом збитковості підприємств полягає у визначенні граничних мінімального та максимального коефіцієнтів тіньової економіки як частки ВВП, у межах яких перебуває рівень тіньової економіки. При використанні методу збитковості підприємств використовуються такі припущення: усі збиткові підприємства за офіційними статистичними даними фактично є прибутковими, що вважається завищенням обсягів тіньової економіки. Рентабельність збиткових підприємств дорівнює рентабельності прибуткових підприємств у періоді, що аналізується.

2. Оцінка рівня тіньової економіки України.

Збільшення обсягів тіньової економіки поряд з макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнано однією з основних проблем, як сьогоднішньої так і майбутньої. На сьогоднішній день економіка України характеризується наявністю досить значного тіньового сектору, який впливає на усі макроекономічні процеси. Сектор тіньової економіки за період незалежності України продовжує невпинно зростати, що свідчить про недостатню ефективність державного регулювання та недостатню дієвість запропонованих урядовими структурами заходів щодо зниження її рівня.

Серед основних прикладів тіньової економіки в Україні можна вділити наступні: нелегальний експорт капіталів, відмивання «брудних грошей», корупція, випуск необлікованої продукції, кримінальний промисел, фінансове шахрайство, незаконна приватизація державної власності та ін.

Традиційно основною причиною виникнення тіньової економіки вважають високі податкові ставки. Проте, це не є однією з основних причин виникнення цього небезпечного для країни явища. Справді, показник податкового навантаження в Україні є високим, він складає 55,5%. Проте він не є найвищим. Так, у Франції, показник податкового навантаження є найбільшим серед усіх країн європейського простору і складає 65,8%, в Австрії він дорівнює 55,5%, у Швеції – 54,6%. Незважаючи на високі податкові ставки рівень тіньової економіки у цих країнах коливається в межах від 10% до 25%, в Україні ж цей показник є набагато вищим, що свідчить про ряд інших факторів, які сприяють розвитку економіки в тіні [11].

Високий рівень тінізації економічних процесів в Україні зумовлений також високим показником обсягу використання готівки в розрахунках. Серед східноєвропейських країн Україна посідає перше місце за обсягом готівки обігу щодо ВВП.

В наш час, близько половини українських зарплат знаходяться в тіні. Щороку, через виплату зарплати «в конвертах» Україна втрачає близько 10 мільярдів гривень податків. При цьому знайти приховувачів зарплат досить

просто, але основна проблема полягає в тому, що навіть дуже жваві дії податківців не змусять підприємців працювати «по-білому». Це є наслідком корумпованості всіх органів державної влади. У нас періодично зароджуються різні ініціативи – узаконення доходів капіталу, «боротьба з конвертами». Проте, ця боротьба є малоефективною, оскільки вирішення проблем починаються «знизу», в той час, коли їх потрібно перш за все вирішувати «нагорі», починаючи з перших представників влади, вирішуючи проблеми корумпованості та недостатньо ефективної діяльності органів правосуддя.

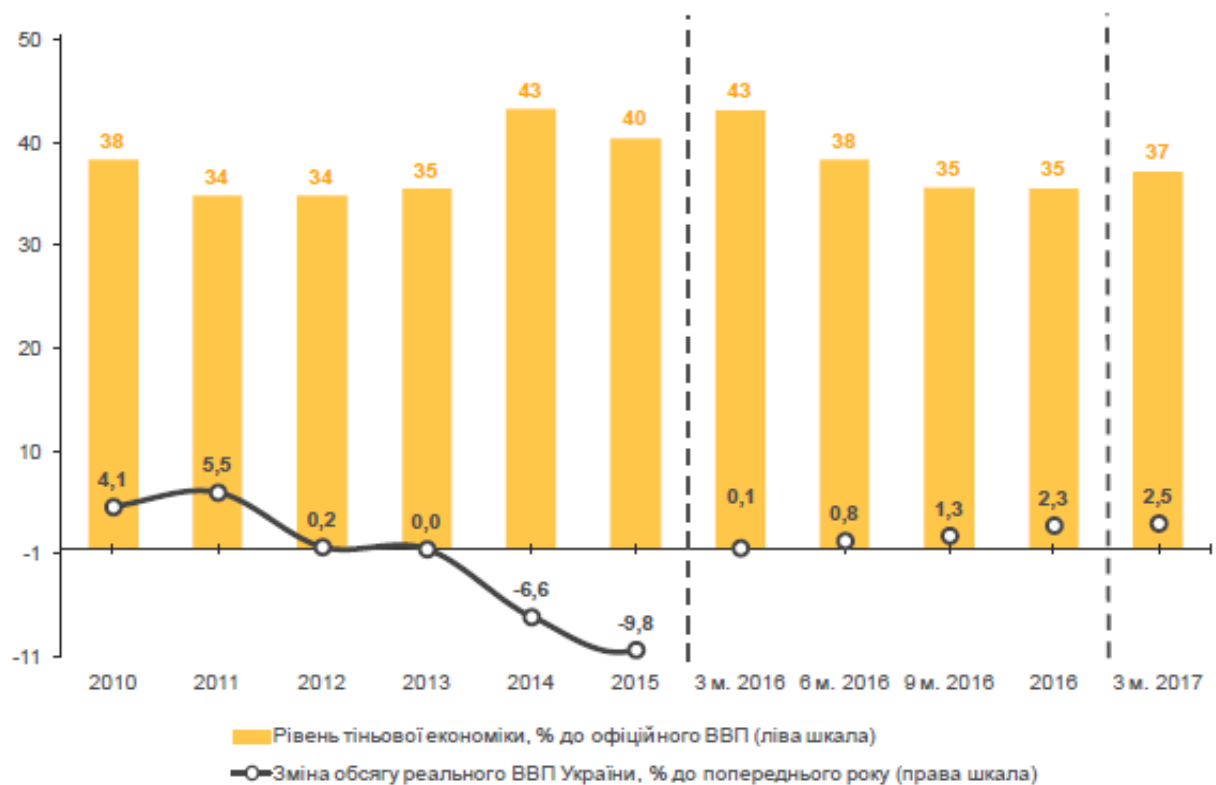

Рис.1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до відповідного періоду попереднього року) [6].

На рисунку 1 ми можемо спостерігати специфіку розвитку тіньової економіки за останні 7 років. У 2010 показник тіньової економіки склав 38% від офіційного ВВП країни. У період від 2011 до 2013 років спостерігався спад тіньової економіки на 4 відсоткових пункти, тобто коливався в межах 34-35%. Вже у 2014 році показник тінізації зріс до 43% від офіційного ВВП, що на 8 відсоткових пунктів більше ніж у попередньому році. При цьому обсяг реального ВВП скоротився на 6,6% у порівнянні з попереднім роком. Це

свідчить про нестабільну економічну ситуацію, зокрема загострення конфлікту у східних областях України. У 2015 році ситуація особливо не змінилася, показник рівня тіньової економіки впав лише до 40%, але разом із цим реальний ВВП скоротився до 9,8%.

У I кварталі 2016 року показник тінізації економічних процесів знову зріс до 43% до офіційного ВВП країни. У II кварталі цього ж року цей показник знизився на 5 відсоткових пунктів і становив 38%. У III та IV кварталах він склав 35%, тобто знизився ще на 3 відсоткових пункти.

У I кварталі 2017 року рівень тіньової економіки склав 37% від офіційного ВВП, що на 6 відсоткових пунктів менше за показник I кварталу 2016 року. З цього можна зробити висновок, що економічний стан країни значно покращився.

Детінізація стала результатом:

- підтримання тенденції економічного зростання, яке було започатковане ще у 2016 році;
- збільшення рівня заробітної плати (з 01.01.2017 мінімальну заробітну плату встановлено на рівні 3200грн., що вдвічі перевищує розмір заробітної плати станом на 01.12.2016). Це допомогло не тільки послабити інфляційний фон, а й підвищити купівельну спроможність населення, що сприяло збільшенню споживчої активності та обороту роздрібної торгівлі;
- поліпшення бізнес-клімату(значно зросла довіра інвесторів до економіки України, внаслідок проведення політики дерегуляції підприємницької діяльності та відносного збереження цінової та курсової стабільності).

Водночас динаміка детінізації стримується певними проблемами, нерозв'язання яких призводить до серйозних наслідків для економіки всієї країни в цілому. До них належать:

- низька довіра до інститутів влади (це свідчить про високий рівень корупції, відсутність ефективної судової системи та належного захисту прав власності);
- збереження значних викликів стабільності фінансової системи країни (за даними НБУ, кількість платоспроможних банків зменшилася з 96 до 92 протягом I кварталу 2017 року);
- наявність непідконтрольних державі територій, які утворились внаслідок розгортання військового конфлікту на сході України.

Отже, процес детінізації основним чином залежить від ефективності діяльності держави. Основним її завданням має стати створення такого інституційного середовища, для якого тіньова економіка стала б неефективною.

3. Напрями подолання тіньової економіки в Україні: зарубіжний досвід.

Сьогодні проблема тінізації економічних процесів далеко вийшла за межі національних економік, але поки що відсутній цілісний та скоординований план дій щодо подолання явища тіньової економіки. Чинні програмні документи стосуються подолання її окремих проявів, зокрема відмивання брудних грошей, боротьба з економічною злочинністю тощо. Переважно кожна країна бореться з цим явищем в межах своєї національної економіки.

Тінізація економічних відносин має специфічний вплив на економіку України, тому питання її вирішення сьогодні постає дуже гостро. На нашу думку, процес детінізації економічних процесів в Україні потребує використання досвіду інших країн, для яких показник тіньової економіки є значно меншим.

Для прикладу, в Польщі фізичні особи, які вчинили серйозний податковий злочин не мають права займатися будь-якою господарською діяльністю. У США спеціальні державні служби ведуть посилений контроль за поширенням тіньової економіки в країні. В Україні ж схожі функції повинні виконувати співробітники Служби безпеки України. Франція обмежує можливості проведення експортно-імпортних операцій національних суб'єктів господарювання з компаніями в офшорних зонах, оскільки це не дає змогу у деяких випадках завищувати або занижувати ціни товарів порівняно зі світовими і при цьому ухилятися від сплати податків та отримувати додатковий прибуток на різниці в цінах. У Великобританії проводяться заходи щодо підвищення рівня довіри громадян до влади, шляхом посилення незалежності суддів, віддавши їх під громадський контроль та посиливши покарання за хабарництво. Німеччина основним чином спрямовує свої погляди на оптимізацію податкової системи, спрощення механізму обчислення розмірів податків, зниження ставок відрахувань із заробітної плати тощо [9]. Ватро зауважити, що українськими урядовцями у 2010 році була проведена спроба реалізації позитивного німецького досвіду в нашій країні шляхом прийняття та

практичної реалізації Податкового кодексу України, який був введений в дію 01.01.2011. Проте, за словами Д. Буркальцевої, податкова система й дотепер зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, що призводить до надмірного податкового тиску з боку держави і не формує суттєвих можливостей щодо легалізації капіталів [1].

Л. Гринів та М. Кічурчак вважають, що тіньова економіка України зумовлена наступними причинами [4]:

- нестабільне податкове законодавство та високий податковий тиск з боку держави;
- надмірне регулювання підприємницької діяльності;
- низький рівень заробітної плати населення;
- високий рівень корупції в державних та місцевих органах влади;
- зловживання посадовим станом в органах державної влади та в органах місцевої влади;
- недостатньо прозора процедура приватизації державного майна.

Зрозумілим стає те, що всі ці проблеми потребують негайного вирішення. Ми погоджуємося з думкою Д. Буркальцевої, яка зазначає, що детінізація економіки – це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ та процесів [1].

На нашу думку, для того аби зменшити відсоток тіньової економіки в Україні уряд перш за все повинен переглянути податкове законодавство і побороти корупцію. Саме ці дві проблеми сьогодні стримують розвиток нашої економіки, призводячи до проблеми тінізації. Зменшення податкового навантаження та подолання корупції, призведе до позитивних зрушень, зокрема зростання довіри до держави з боку економічних суб'єктів. Ще одним важливим пунктом на шляху детінізації економіки України має стати удосконалення системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності з метою як її спрощення так і унеможливлення створення та функціонування «фіктивних підприємств». Також варто реально і радикально спростити дозвільні процедури щодо здійснення підприємницької діяльності,

зокрема в інноваційній сфері. Пріоритетним у вирішенні питання тіньової економіки має стати залучення до реалізації стратегії легалізації представників міжнародних організацій, спеціалізованих на протидії нелегальному господарюванню та налагодження ефективних зв'язків з робочими органами відповідних міжнародних організацій і їх інформаційно-аналітичними центрами.

О. Черниш вважає, що процес детінізації буде ефективним лише в тому випадку, коли буде сформоване мотиваційне нормативно-правове середовище, яке б забезпечило високоефективну та прибуткову роботу легальної економіки. При цьому сталість економічного розвитку на його думку, має забезпечуватись виключно засобами ринкового регулювання. Окрім того, важливими кроками з боку влади він вважає необхідність формування передумов для напрацювання рівних конкурентних правил на внутрішньому ринку усім суб'єктам господарювання та забезпечення з боку держави реальної вартості робочої сили та недопущення її знецінення [12].

Отже, стає очевидним той факт, що вирішити проблему тіньової економіки Україна зможе тільки спираючись на зарубіжний досвід. Звичайно, повністю викоринити цю проблему неможливо, оскільки якщо є відкрита економіка, то разом з нею буде присутня і прихована. Це є особливістю ментальності нації. Проте, виробивши довгострокову та ефективну програму розвитку економіки, яка будується за принципом: «чесність народу має бути наслідком чесності уряду», темпи розвитку тіньової економіки можна набагато зменшити.

Висновки.

Проблема тіньової економіки сьогодні в тій чи в іншій мірі існує у всіх країнах. Звичайно масштаби її різняться, але жодній країні не вдається її позбутися повністю. Ефективна боротьба з тіньовою економікою залежить від правильного розуміння сутності цього явища та визначення основних причин його виникнення.

Отже, тіньова економіка – це незаконна діяльність, яка спрямована на отримання прибутку. Результати тіньової діяльності не враховуються до ВВП країни, оскільки не обліковуються жодними державними органами. Сюди можна віднести несплату податків, ведення нелегального бізнесу, відмивання брудних грошей, корупція, випуск необлікованої продукції тощо. Сьогодні причин, що сприяють розвитку тіньового сектору в Україні є надзвичайно багато, серед них: надмірне податкове навантаження, високий рівень корупції, надмірне регулювання підприємницької діяльності, низькі заробітні плати та ін..

В Україні проблема тінізації економічних процесів стоїть надзвичайно гостро, оскільки вона призводить до значних негативних наслідків, зокрема стримує розвиток національної економіки та знижує рівень добробуту населення. За різними підрахунками тіньова діяльність в Україні є одна з найвищих у Європі.

Саме тому необхідно здійснювати чіткі заходи щодо детінізації. Перш за все Україні необхідно використовувати досвід зарубіжних країн у боротьбі з цією проблемою, а саме пошук нових дієвих шляхів легалізації тіньової економічної діяльності. Серед основних пріоритетів детінізації економіки має стати послаблення податкового навантаження, розробка заходів щодо протидії тінізації фінансових потоків, легалізація ринку праці, детінізація земельних відносин, боротьба з корупцією та удосконалення системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.

Список використаної літератури

1. Буркальцева Д.Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України: монографія / Д.Д. Буркальцева; Наук. – дослід. екон. ін.-т. – К.: Знання України. 2012.— 247 с.
2. Варналій З. С. Тіньова економіка : сутність, особливості та шляхи легалізації : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : Вид-во НІСД, 2006. – 576 с.
3. Ганжа Б.О. / Економічна сутність тіньової економіки та теоретичні основи визначення її структури // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
4. Гринів Л.С. Національна економіка: навчальний посібник / Л.С. Гринів, М.В. Кічурак. Львів: «Магнолія 2006», 2008. – 464 с.
5. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки [Затверджені Наказом Мінекономіки України від 18.02.2009 р. № 123] // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii&pageNumber=2>.
6. Мінекономрозвитку: Загальні тенденції тіньової економіки тіньової економіки в Україні у I кварталі 2017року. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendantsiiTinovoiEkonomiki>.
7. Мущинська Н.Ю. – Деякі теоретичні аспекти проблеми тінізації економіки / Н.Ю. Мущинська // Научно- технический сборник. – 2004. — №61. – С.258-262.
8. Попович В.М. Теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – Ірпінь. 2001. – 175 с.
9. Приварникова І. Ю. Тіньова економіка України : причини, обсяги та шляхи їх зменшення / І.Ю. Приварникова, К.В. Степанюк // Держава та регіони. Сер : Економіка та підприємництво. – 2010. - № 2. - С. 163 - 167.

10. Турчинов О.В. – Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. – К. 1995 – 300с.

11. Цимбал О.Г. Сучасний стан та шляхи запобігання тінізації економіки / О. Г. Цимбал // Проблеми реалізації науково-творчого потенціалу молоді : пошуки перспект.Зб. матер. X науково-практичної конференції молодих науковців - Павлоград, 2008 - С.117-119.

12. Черниш О.М. Тіньова економіка: особливості та шляхи легалізації [Електронний ресурс] / О.М. Черниш // Ефективна економіка. – 2009. - №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=68&p=1>.

